

Apróbb szokások, népszokás-töredékek. III.

A fogadott munkaszünetek (1 : 6. 264. 318.) néha fogadott templomba járással is össze voltak kötve. Ilyen a kiskalambfalvi 1830-iki tűzvész évfordulója: háromszor mennek templomba. (Orbán: 1 : 27.) S ilyen a békésgyulai pünkösöd harmadik napja (1 : 320.), amikor „fekete ünneplőben járnak, templomba mennek, ünnepelnek“, az 1830-ban „történt rettenetes jégverés emlékére“. (Uj Nemzedék 1930. jún. 12.)

A fogadalmi harangszók sorához (1 : 7. 320.) újat csatolt a trianoni diktatum: a „nem, nem, soha“ emlékeztetőjeül u. i. minden délben hármat kondítanak az esztergomi bazilika nagyharangján.

A fogadalmi búcsúk (1 : 7.) eredetének magyarázata jórészt a mondák közé tartozik (Ethn. 33 : 58.), de valószínű, hogy igen sok lokális és speciális szokást épen ez az eredet magyarázna meg. A csikszentdomokosiak pl. a Báthory Endre bíbornok meggyilkolásának kiengesztelése végett nov. 2-án tartott pásztorbükki búcsújukon ma is eléneklik azt a siralmas éneket, amelyet a búcsú fogadásakor, 1816-ban a község kántora készített. (Közölve Orbán 2 : 91.) Ugyanilyen történelmi gyökere van a szépvízi pünkösdi búcsú zászlócsókoltatásának is: a Somlyóról kivándorolt „kilenc moldvai (csángó) falu lakossága“ az ősi földhöz való ragaszkodásának bizonyítékául minden évben eljön e búcsúra „fehér öltönyben, arany hímzett fehér zászlókkal, ... s a csiki székely testvérekkel találkozva zászlóikat összeérintve mentek Csiksomlyóra, visszatértükkor pedig az egész nép és diákság elkísérte őket a határig, ahol miséztek, mulattak s jövő évre találkozást adva egymásnak, érzékenyen búcsúztak el a távozó rokonoktól. (Orbán 2 : 76.) Ez a többszázéves szokás értékes történelmi bizonyíték a településföldrajztudósok kezében.

E hagyományos helyi szokások közt számtalan adatunk van a nem fogadalmi, hanem csak emlék- és kegyeleti szokásokra is. A debreceni civisek pl. „az év bizonyos napján cókostúl-mókostúl, pereputtyostúl“ kivonulnak a Nagyerdőre s nagy vendégeskedést csapnak annak emlékére, hogy leányaik itt és e napon menekedtek meg a váradi basa janicáraitól. (Löherer: Derecske mon. 18.) Hasonló emlékszokás a Homorod-vidéki „unitárius búcsú“ is: aug. 16-án az újkenyérből vett úrvacsora után szoltárokat énekelve falunkint a Zsengére nevű bércre vonulnak s „itt néhány napig esznek, isznak, vígadnak“. (Orbán 1 : 71.) Érdekes szokás fűződik az őrségiek pünkösdi búcsújához.

hoz is: „barnyá“-nak nevezik, mert az ekkor tartott „népmulatság“-ra „barnaszőrű szarvasmarhát“ szoktak levágni. (Nyr. 32 : 176. NyF. 9 : 11.)

Történelmi eredetű emlékszokások a csikszentdomokosiai szombati bőjtje s a balatonbogláriak füstölése. A Báthory Endre meggyilkolása miatt 50 esztendei súlyos vezeklést rótt a domokosiakra az egyház, s az alatt a szombati bőjtölést annyira megszokták, hogy: „lehet ma is tapasztalni aztat, hogy pénteken, szombaton közülök sokan tejest, vajast nem esznek“. (Farkas János feljegyz. 1796., id. Szádeczky: Csiki krón. 206.) Balatonbogláron az év bizonyos napján a nép ma is körülfüstöli egy domb falromjait, hogy a levegőbe repített törökök szellemeit a környéktől távoltartsák. (Ethn. 35 : 106.)

A mai emlékfa-ültetés is ősi szokásokon alapul. Ilyen emlékfa volt már a nagyenyedi két fűzfa is, és ilyen volt a marosvásárhelyi cinterem négy kőrisfája, amelyek „a Sárospatakról elűzött s félszázadon át zaklatott ref. tanulóknak Vásárhelyre való településük emlékére ültetették 1716-ban“. (Orbán 4 : 31.)

Ősi kegyeleti szokás a helyi hős, vagy véletlen szerencsétlenséggel elhalt sírjának megtisztelése is. És ez vagy a sírdomb évről-évre való megújításában áll (Boldogasszonyfa : Szemaitemetője, Pesty 35 : 98. Vitka: Mátéloma, Pesty 40 : 439. Erdőbénye : Emberhányás, sfj.), vagy abban, hogy az arrajárók kődarabot, zöldágot dobnak a sírhelyre. (Jókai 9 : 7. Dány: Sebestyén-sírja, Pesty 33 : 96. Apátfalva: Paprakás, Erdőhát, Szepesmegye, Hevesmegye, Fényes: Magyarország. geograf. szótára 1 : 29. Rupp 2 : 49. Vahot 4 : 87. Túrterebes: Lom, Pesty 57 : 431. Kissolymos: Leányhalom, Orbán 1 : 153. Ikafalva: Gágókút, Orbán 3 : 97. Ethn. 5 : 321., stb.)

Folytassuk a sort a nép vallásos jellegű szokásaival. Elhagyván azokat, amelyeket tisztán az egyház teremtett meg s erőszakolt a hívőkre,² csak a népi eredetűeket vagy a néptől önkényt átvetteket fogom az ünnepek sora szerint felemlíteni.

„Egyes kisebb erdélyi falvakban a nép fiai még ma is a templomokban adják elő betlehemes játékaikat. Marostorda vármegyében legfőképen a havasok lábainál fekvő kis falucskákban ma is szokás, hogy karácsony éjjelén egy feldíszített betlehemet visznek a templom oltárára s ott lejátszák a betlehemi jeleneteket, hozzá betanult verseket énekelnek. (Pesti Hírlap 1925. jan. 6.) — Ditrón „a karácsonyéji mise alkalmával az ének azon szavainál: A madarak megszólaltak, a gyermekek

² Mint amilyen pl. az eklézsiá-követés, l. Vahot 1 : 178. Hornyik: Kecskemét tört. 2 : 211. Résó 118.

cserepíppokkal madárhangokat utánzólag kezdenek csiripolni, mely csiripolást azután folytatják az egész szertartás alatt. (Orbán 2 : 117.) Érdekes volna tudni a szokás eredetét, mert csak ez magyarázhatná meg, miért tűri az egyház ezt a kétségtelenül furcsa és istentiszteletet zavaró szokást. — Németladon Ádám-Éva napján „a nagyobb lányok és fiúk előadják azt a bibliai történetet, mikor az Úr az első emberpárt kiűzi a paradicsomból. Ez az u. n. paradicsomjáték. Van Ádám, Éva, Isten, két angyal, ördög. Magukkal visznek egy karácsonyfát, melyen sok az alma, sőt a kígyó is rajta látható“. (Somogy m. mon. 208.) Szövegét azonban sehonnan sem ismerjük.

A vízkereszti „csillaggal való farsangolás“ régiségére érdekes adat az 1633. évi kassai szabályrendelet 8. pontja: „Mivel pedig mi édes Idvezítőnknek születését nevetéses játékokra és részegségekre fordítják, mostantúl fogva ennek utána soha ne legyen. Az ki cselekszi, Istentől várja haragját fejére, mert afféle komédia azokat illeti, akik mégis az pápai setétségben vadnak“. (Abaúj vm. mon. 91.)³ — A vízkereszti házszentelés (eredetére l. Vas. Ujs. 1859 : 10.) is igen régi egyházi szokásunk: már a Mátyás idejéből megvan rá emlékünks. (Dugonics: Példab. 2: 277.) A kat. plébánus e nap kezdi meg híveinél látogatásait, a házat beszenteli, a házbeliék számát feljegyzi, az utánuk járó lélekpénzt beszedi. (Göcsej, Honderú 1845. 1 : 242. Részó 342. Nyr. 2: 24. 7 : 86.) Kevés leírása közt (Nyr. 3: 17. 7 : 81. Ethn. 6: 211. 27: 74. Gönczi 230. Bp. Hirl. 1901. márc. 17.) három olyan érdekességre akadtam, amelyek idáig csak egy-egy helyről vannak feljegyezve. Csikban pl. néhány gyerek ökor- vagy löcsengettyűt köt a nyakára s még a menet előtt feljárja a házakat. Ahol a kiskaput nyitva találják s bemenetelt kérő szavukra mogyorót, almát vagy pár krajcárt kapnak, onnan „Virágoddzék a ház főggye!“ kívánással távoznak; de ahol a kiskapu zárva van, vagy ahonnan elutasítják őket, egyikőjük a ház előtt marad a pap megérkeztéig: „nehogy a szentkeresztet szégyen érje“. A szokás kialakulása a pap ellen feltámadt haragból könnyen magyarázható. Ugyancsak Csikban cernát is tesznek a felterített asztalra, amiért a „vidimusz“-októl (minisztráns) dícséretet kapnak: „Jó fonó, jó fonó, jókor felkelő, négy lón s hintón vigyék férjhez!“ A cernátlan asztalú leányt azonban

³ Ezzel szemben a Pesti Hirlap „házi“ etnografusa ezt írja: „Az első vízkereszti játékokat 1767-ben (!) Pestmegyében Részó Ensel Sándor figyelte meg. Ekkor még német nyelven énekeltek. Majd ezután fokozatosan a betlehemezéssel fejlődött. Később, amikor fénykorát élte, léptek életbe a betlehemezést reformáló törvények. Ekkor kezdett visszafejlődni“. (1925. jan. 6.) Ilyen nívón áll nálunk a hirlapi etnografia!

ott a pap előtt így gúnyolják: „Rossz fonó, rossz fonó, délig aluvó, hamuba heverő, katlanba huddozó, tyúkszaros talyigán vigyék férjhez!” (Ethn. 7:383.) A harmadik érdekes alföldi házszentelési szokásnak sem közelebbi helyét, sem forrását nem tudom megadni, mert a beküldő a kivágott ujságdarabkára mindkettőt elfelejtette felírni. E szerint a község feljárása után a városházát is felszentelik. A tanácsteremben ott van minden képviselőtestületi tag s a ceremónia és áldás után a polgármester „szép dikcióval válaszol“, majd rövid vendégeskedés után a plébánust a város pénztárából nagyobb összeggel ajándékozza meg. — Egy másik vízkereszt-i szokás a vízszentelés is: „A római egyházban sok helyütt, leginkább falun, vízkeresztkor vagy az előző napon, ma is megáldják a vizet, melyet a hívek szobáikba visznek, hogy azokat megszenteljék”. (Nyr. 2:24.)

A virágvasárnap-i cicamacát rendszeren maguk szedik, vagy a templom előtt vásárolják. A göcseji Pákán azonban más — és úgy látszik, ősbibb — szokás dívik. Szombat d. u. a fiúk fekete cukorsüvegpapírból készített, felbokréta-zott csákoival, oldalukra kötött fakarddal, a lányok pedig fehér virágkoszorús fejjel a „mester“ vezetése alatt párban, vígan nótázva cicamacavágni indulnak. A vágás befejezte után valamelyik gazda szőlejében a magukkal hozott tojást meguzsonnázzák, a felkínált kis bort megisszák, aztán a cicamaca-csomót vállukra véve, most már nem világi, hanem virágvasárnap-i énekek hangja mellett a cinterembe mennek, a templomot háromszor megkerülik s a cicamacát az oltár körül a falhoz támasztják. (Ethn. 6:326. Gönczi 242. Bp. Hirl. 1930. ápr. 18.)

„Nagycsötörtök — főleg az Alföldön — a keresztjárás napja. Estebéd után a jó szomszédok, komák, rokonok egybegyűlnek és kisebb-nagyobb csoportokban útrakelnek, sorra járva a környék keresztjeit, miközben áhítatos imákat mondanak. Többnyire meglelt személyek vesznek részt ezeken a zarándokutakon“. (Ifjú Polgárok Lapja 1929. márc. 165.)

Nagypénteken „Gömörben és környékén a hívők a háztáj rendbehozása után a temetőt látogatják, mert az élők házatájának csinosítása mellett nem felejtik rendbehozni a holtak házatáját sem. A húsvéti temetőlátogatás itt fontosabb, mint Mindszent napján“. (U. o.) — A nagypénteki Pilátus-verésről a szegedi Dugonics emlékezik meg legelőször: a gyerekek gyékényvel irgalmatlan pattantásokkal verik a földet. (Példabesz. 208. Roheim 144. Bp. Hirl. 1930. ápr. 18.) Tőle veszi át Erdélyi (Közm. 329.), s az Életképek (1845. 2:443.), majd a régi Tájszótár is, amely szerint e szokásnak „pancilusozás“ a neve. (Le-

írását l. Magyarország és a Nagyvilág 1881 : 10.) Csanádapácán „d. u. mikor a pap a Misere mei kezdetű zsoltár után megüti könyvével az oltár lépcsőjét: a nép botokkal esik neki a padoknak és azokat néhány másodpercig püfölik“. (Ethn. 16:60.) Kapnikbányán már nem a templomban verik Pilátust, hanem a templom előtti téren üti az odahordott deszkákat a hívek kivonulásakor „a fiatal generáció néhány kiválasztott tagja“ (Nagybánya és Vid. 1905. máj. 7., épen úgy, mint Szászrégenben (Ethn. 2 : 49.): a kapnikbányai szokást tehát mindenestre a német eredetű bányászok honosították meg. A szokás magyarázata mindenütt ugyanaz: Pilátus jelképes megbüntetése. Nagykárolyban azonban nagyszerdán nem Pilátust verték az imakönyvnek a padhoz való csapkodásával s nagy ládbogással, hanem a „pap macskáját“ kergettük. Mert amikor a farizeusok Júdással megegyeztek, egy hatalmas macska ugrott elő valahonnan. Azt hitték, hogy a Jézus-hívők álcázott küldöttje, azért üldözőbe vették, hogy a titkos alkut el ne árulhassa. Agyon is verték s ezért nem tudott Jézus elmenekülni. Nagybányán pedig Pilátust „égetnek“: a városon kívül mindenféle gízgázt összehordanak s felgyújtanak. (Nagybánya és Vid. 1905. ápr. 30.) Felsőbányán a Pilátus-égetés egészen az 50-es évekig bányász-ünnep volt: a nagypénteki csonkamise után a szentsírt őrző bányászok kivont karddal a templomkapu előtti piacrészen körbe állottak, a sekrestyés néhány deszkadarabból máglyát csinált, tömjénnel beszórta, s az őrség addig állott, míg a máglya el nem aludt. Azóta a Pilátus égetése itt is úgy megy, mint Nagybányán: a deszkákat a nép hordja össze s gyűjtja meg minden szertartás nélkül, de a deszkamáglyára rászórják a fákról reggel levágott szárazgalyakat is. (Szmik: Felsőbánya mon. 317.)

Kapnikon a nagyszombati tüzszenteléshez a tüzet azokból a deszkákból rakják, amelyekkel nagypénteken Pilátust vertek. (Nagybánya és Vid. 1905. máj. 21.) A tüzszentelés népi szokásairól ennél többet nem tudunk.

Csikban a leány csak akkor kerüli el a húsvéti vedret, ha egy piros tojást ad, s ha egy pisztolyt el mer sütni. (Orbán 2 : 30.) Vajjon megvan-e másutt is ez a szokás? — Marostordában 10—12 legényből áll egy-egy locsoló-banda; vezetőjük a „kokós“, ruhájára fehér gatyát és inget vesz fel s kezében farkarddal „a családtagoktól, főképen pedig a gyermekektől kokót (tojást) gyűjtöget. (Nyr. 32 : 578.)

Aldozócsötörtökön Kalotaszeg községeiben „kendernéznek“; az asszonyok templomozás után csoportokba verődnek s

kisétálnak a kenderföldekre és megnézegetik mindenik asszony vetését. (Jankó 81.) A feljegyzés nem mond többet, pedig a megnézés egyéb nyomokat tekintve, aligha csak ily egyszerű. S vajjon nem szokás-e esetleg máskor és másutt is?

Az úrnapi megünneplése módját Szeged városa 1724-ben szabályozta. (Kovács 11.) Érdekes volna tudni, van-e más városnak is ilyen közigazgatási statutuma, s a mai szokások közül, melyek alapulnak ily régi egyházi és világi rendelkezéseken, s melyek tehát a nép hozzáadásai.

Ugyanilyen szempontból érdeklí etnografiánkat a Márknapi búzaszentelés is. (Képekkel Benedek 2 : 384.) Egy-egy hozzáfűződő babonán kívül alig tudunk valamit lefolyásáról, már t. i. az egyházi ritushoz kapcsolódó népi hozzáfűzödésekről.

1785. dec. 3-án Csepreg tanácsa a következő rendeletet hozta: „Minekutána ősi időktől fogva tapasztaltatott, hogy némelyek a lakosok közül a szent Miklós püspök napja előtt való estvéli vagy éjszakai időben különféle öltözetekben és álarcokban járnak házról-házra s a gyenge gyermekeket ép és helyes elmével ellenkező, ijesztő, csúfos figurákkal rettetgetik, ... keményen meghagyatik, hogy senki a lakosok közül úgy gyermekeinek, mint alattvalóinak ezentúl meg ne bátorkodjék engedni szent Miklós előtti este az ily színes öltözetekben való járását. Ha pedig mégis akadna olyan, ki megvetve e határozatot, ezentúl is a régi mód szerint házról-házra kóborolna, az olyas megfogatván az éjörök által árestomba fog vettetni és 25 kemény pálcáautéssal, ha asszonyi állat: 25 korbácscsapással fog megfennyítettetni, a gazda pedig, ki megengedi házában az ilyesmit, 10 frtra büntettetik. (Farkas 275.) A mikulászás tehát régebben sokkal előbb szokás volt nálunk, mint mostanában. (L. Bod Péter: Sz. Heort. 145., id. MNy. 6 : 350. István b. Regélő 1866 : 213. Vas. Ujs. 1869 : 676. Képes Néplap 1873 : 23. Pesti Hirl. 1893. dec. 6.) S az egyes helyeken élő töredékek még ma is azoknak a régi szokásoknak csökevényei. Vépen pl. a „láncos Miklós“ álarcban, kezében láncot zörgetve jár, ijesztgeti a gyermekeket, olykor némelyiket kiviszi az udvarra is és fához vagy kútágashoz köti. (Ethn. 31 : 97.) Kiskapuson a keresztanyák szoktak mikulást járni: kenderből nagy haját, szakállat, bajuszt csinálnak maguknak, karjukon kosár, kezükben vessző, előbb szidják s megütögetik a gyermekeket, aztán elmondadják a Miatyánkot és megajándékozzák. (MNy. 11 : 93.)

Általános szokásnak látszik az év elharangozása is, de minden adatunk csak hiányos feljegyzés. Néhol karácsony másodnapján tartják (Ujfalú, Orbán 6 : 416.), másutt óév éjfelén.

Rendesen a legények, ritkán azonban az egész falu. (Kénos, Orbán 1 : 160.) A legények lámpásokkal a toronyba mennek, a lakosság pedig a cinterembe gyűl. Aztán hosszan harangoznak, majd a CX. zsoltárt énekelgetik, végül virradatkor kántálni, majd köszönteni mennek a paphoz, bíróhoz, tanítóhoz, stb. (Bagos, Ethn. 10 : 45. Túrístvándi, sfj.)

Szendrey Zsigmond.

TÁRSADALOMRAJZ.

Erdei Ferenc: A makói parasztság társadalomrajza.
(*Csanádvármegyei könyvtár, 26. sz. Makó, 1934., 60 l.*)

Újabban ismét nagy erőre kapott s különféle hirlapi cikkekben, polémiákban, „szociográfiai“ riportokban mindenütt jelentkezett a magyar falu, tanyavilág, a magyar parasztság nyomorúságos szociális sorsának ismertetése. A különböző szenvedélyes és lelkendező hangú írások, cikkek, riportok és tanulmányok valójában nemcsak a magyar parasztság szomorú sorsát ábrázolják, hanem a magyar szociográfiai irodalom sekélyességére, módszertelen és tudományonkívüli felfogására is világot vetnek. Ezeknek az írásoknak jórészt egyéb értékük sincs, minthogy a figyelmet felhívják népünk életének kikerülhetetlen problémáira. (Bár ez az erkölcsi jellegű érték is erősen vitatható, hiszen tudósításaik oly zavarosak és tájékozatlanok alapvető, egzisztenciális kérdésekben, hogy sok hasznukat még e szempontból sem vehetjük. Mit ér egy tájékozatlan tájékoztató?) E vígasztalan és kúsza szociográfiai hangzavarban, — melyből csak a probléma szükségességének, elődázhatatlanságának tudata hangzik ki tisztán, — örvendetes felfigyelni olyan szociográfiai munkára, amely elmélyült szociológiai — s bizvást ideírhatjuk: etnológiai — meg gondolások alapján, pontos analízisek, biztos helyzet- és környezetismeret alapján készült.

Pedig Erdei mintegy önként még meg is nehezítette amúgyis bonyolult feladatát. Tanulmánya nemcsak az egyik legérdekesebb meg gondolásokat kínáló alföldi parasztváros paraszttársadalmának szerkezeti és funkcionális társadalomrajzát kívánja nyújtani, hanem egyúttal e paraszt-társadalom mai: önmagából, társadalmi kereteiből, életstílusából kivetkező fejlődését is elének állítja. (Egy-két részletét a *Népünk és Nyelvünk*-ben is olvashattuk.) Az eddigi magyar szociográfiai irodalom — bár szükségességét mások is hangoztatták hasztalan — nem tekintette a kutatandó területet összetartozó, határozott jellegű függvényrendszernek: sajátosan funkcionáló szerkezet-